

گیت: اقسام اتے بنیادی مباحث

SONGS: TYPES AND BASIC DISCUSSIONS

▪ **Malik Ammar Yasir khakhi**

(Lecturer)Saraiki Area Study Centre B.Z.U Multan

Email: ammaryasirkhakhi1214@gmail.com

▪ **Talat Naqi**

Lecturer Saraiki Govt. Girls Graduate College Fazalpur

Email: talatnaqi4@gmail.com

▪ **Ateeq Ul Rehman**

M. Phil Saraiki, Department of Saraki BZU Multan

Email: ateeq7653766@gmail.com

Abstract:

Human life is full of emotions. Whether these emotions are of joy or sorrow, the words that come from the heart due to the intensity of feeling can be called a song (Geet). In this way, the song has emerged as an important aspect of human life. Literary experts have explained the song in various ways, keeping in view its wording, structure, and style of expression. Based on the style of delivery, songs are divided into different types. In Saraiki literature, the song exists in its full glory and has been categorized according to its themes, structure, and the occasions on which it is performed. The fundamental themes of Saraiki songs include pain and sorrow, separation, Manqabat, politics, harvest songs, Mahiya, Tappa and etc.

Key Words:

Geet, Geet di Tafheem, Saraiki Geet, Geet di Aqsaam

تلخیص:

انسان دی زندگی جذبات نال بھر پور ہے۔ انسان دے جذبات بھلے او خوشی دے ہوون یا دل غمی دے ڈوہاں صورتاں وچ اوندے دلوں شدت جذبات دی غرض نال جیڑھے الفاظ نکلدن انہاں کون گیت آکھیا ونج سگدے۔ ایں طرح دے نال گیت انسانی زندگی دا اہم پہلو بن تے سامنے آئے۔ گیت دے لفظ اہندی وونت کاری اتے انداز بیان کون مد نظر رکھدیں ہوئیں ماہرین ادب اہندی تفہیم مختلف انداز وچ کیتی ہے۔ گیت کون اوندے انداز بیان دی وجہ نال مختلف اقسام وچ تقسیم کیتا ویندے جنہاں دا بیان ضروری ہے۔ سرائیکی ادب وچ گیت اپنی مکمل آب و تاب دے نال موجود ہے اتے سرائیکی گیت کون موضوعات، ہیئت اتے مواقع دے نسبت نال مختلف اقسام وچ تقسیم کیتا گئے۔ سرائیکی گیت دے بنیادی موضوعات وچ ڈھکھ درد، ہجر و فراق، منقبت، سیاست، فصلاں دے گیت، ماہیہ، ٹپے وغیرہ شامل ہن۔

کلیدی الفاظ: گیت، گیت دی تفہیم، سرائیکی گیت، گیت دی اقسام

دنیادی تخلیق خالصتاً خدا تعالیٰ دی قدرت دا نتیجہ ہے۔ خدا تعالیٰ کائنات کون تخلیق کرن دے بعد اہندے وچ مختلف مخلوقات کون تخلیق کیتا تے انہاں تمام مخلوقات وچ انسان کون اشرف المخلوقات بناتے بھیجا۔ انسان کون رب تعالیٰ جتھاں باقی مخلوق کونوں منفرد تے ممتاز خصوصیات عطا کیتیاں، اتھاں انسان کون رب تعالیٰ عقل و فہم وی عطا کیتی۔ انسان اپنی عقل و فہم دی بنیاد تے زمین سمیت تمام کائنات کون تسخیر کرن دا جیہڑا سفر جاری کیتے او ایں وقت تک جاری و ساری ہے۔

انسان زندگی دے روزمرہ دے سفر کون طے کریندیں ہوئیں زندگی دے تمام شعبیاں وچ انقلاب برپا کر ڈتے۔ زندگی دے کم کار تے معاملات دے نتیجہ وچ جتھاں انسان کون جسمانی تھکاوٹ محسوس تھئی تاں اول اہندے تدارک داسامان کیتا۔ ایویں ہی انسان کون جسمانی تھکاوٹ دے نال نال ذہنی تے روحانی تھکاوٹ دا وی سامنا تھیا تاں انسان اہندے تدارک دا وی سامان کیتا تے اظہار دے مختلف طریقے ایجاد کیتے۔ انسان دے اظہار بیان کون ادب دانائے ڈتا ویندے۔ اظہار بیان دے انداز تے طریقے دی بنیاد تے ادب دیاں مختلف ونگیاں جنم گھدے۔ گیت ادب دی ہک منفرد صنف ہے۔ گیت دے وچ بیان کون شدت جذبات دے نال منفرد تے مترنم

انداز دے وچ پیش کیتا ویندے۔ گیت کوں دنیادی مختلف زباناں دے وچ مختلف ناں ڈٹے گئے۔ گیت ہک گائی و نجن آلی صنف ہے تے ایوں تربیت دے نال منسوب کیتا ویندے۔ گیت دے سارے ماہرین ادب مندرجہ ذیل توضیحات پیش کریندن۔

گیت:

گیت ہک صنف ادب ہے تے ایوں خالصتاً ہندوستانی ادب دی ایجاد نیوا و نجن سکیندے۔ گیت پوری دنیا وچ صرف ہندوستان دے وچ بولی و نجن آلی زباناں وچ ہی موجود ہے۔ گیت کوں تربیت دے دل دی آواز دے طور تے گایا ویندے۔ ایندے برعکس چند ہک گیت مرد دی طرفوں وی ہن۔ مگر ایندی بنیاد تربیت تے تربیت دامر دے نال اظہار محبت ہے۔ گیت گائی و نجن آلی وکی ہے۔ جیندے وچ مختلف قسم دے موسیقی آلات دی مدد دے نال غنائیت پیدا کیتی ویندی ہے۔ ڈاکٹر فریح الدین ہاشمی گیت دے متعلق اپنی رائے ایں طرحاں دے نال پیش کریندن:

"گیت گانے کی چیز کو کہتے ہیں۔ اس کا موسیقی سے گہرا تعلق ہے۔ اس لیے گیت میں سر تال کو بنیادی اہمیت حاصل ہے۔ اصطلاح میں گیت وہ صنف شعر ہے۔ جس میں ایک عورت، مرد کو مخاطب کر کے اظہار محبت کرتی ہے۔ گیت میں جذبات و احساسات خصوصاً ہجر اور فراق کی کیفیت بڑے والہانہ انداز میں بیان کی جاتی ہے۔ بعض گیتوں میں محبت کا اظہار مرد کی طرف سے بھی ہوتا ہے۔ مگر گیت کا بنیادی مزاج یہی ہے کہ وہ محبت میں مبتلا ایک عورت کے دل کی پکار ہے۔" (۱)

گیت کوں مختلف زباناں وچ مختلف ناں ڈٹے ویندن تے ایوں موضوعات دے حوالہ نال دی مختلف ناں ڈٹے گین۔ مثال دے طور تے سرائیکی ادب وچ گیت کوں سہرہ، ٹہر، فصلانے تے لوریاں دے نال نال منسوب کیتا ویندے۔ ایوں ہی انگریزی ادب وچ گیت کوں "لیرک" (Lyric) آکھیا ویندے۔ گیت او الفاظ یا صنف ادب ہوندے۔ جیکوں مختلف آلات موسیقی دی مدد نال پیش کیتا ویندے تے ایندے وچ غنائیت موجود ہوندی ہے۔ گیت دے متعلق ڈاکٹر وزیر آغا لکھن:

"گیت مزاج انسانیت کے غنائی اظہار کی ایک صورت ہے۔ ثقافتی لحاظ سے زمین سے اس کا نہایت گہرا تعلق ہے اور زمین، عورت کے مشاہدے اور عورت ہی کی طرح روح کو ارضی جسم عطا کرتی ہے اور زندگی کی بقاء اس کا عظیم ترین مقصد ہے۔" (۲)

گیت عام طور تے جذبات دی شدت تے احساسات دے بیانے کوں رومانوی انداز نال مترنم تے غنائیت نال بھر پور پیش کیتا ویندے۔ گیت دی ایہا انفرادیت ایوں ادب دی باقی اصناف کوں ممتاز کریندی ہے تے ایوں مقبولیت دی سطح تے جیندی ہے۔ گیت دے متعلق اظہر علی فاروقی اپنے ہک مضمون بعنوان "اردو گیت" اچ کھیندن:

"گیت عام طور پر رومانی اور مثالی ہوا کرتے ہیں۔ رومان پرور شاعروں نے شباب کے ولولہ خیز جذبات سے متاثر ہو کر اس صنف شاعری کو اپنایا۔ عام طور سے ان گیتوں میں وہ رومان زدہ نوجوانوں اور انسان ہیں۔ جو سماجی قیود اور رسوم کی وجہ سے ایک نہ ہو سکے ہوں۔" (۳)

گیت انسانی جذبات تے شدت اظہار داکہ بنیادی عنصر ہے۔ گیت وچ جذباتیت تے محبت دے اظہار دے نال نال محبت وچ پیش آون آلیاں کیفیات کوں وی بیان کیتا ویندے۔ انہاں کیفیات وچ شدت اظہار موجود ہوندے۔ گیت محبوب دی قربت تے ہجر ڈوہیں دی بنیاد دے گایا ویندے۔ گیت دی شدت جذبات آلی خصوصیت کوں ڈاکٹر سلیم اختر سوہنے انداز دے نال بیان کریندن۔ گیت دی ایں خصوصیت دے متعلق اور قنطر از ہن:

"جذبہ حب رس میں تبدیل ہو جائے تو گیت جنم لیتا ہے۔ جسم کی پکار جب کو ملتا کارنگ پکڑے تو گیت کے بولوں میں ڈھلتی ہے۔ حسن برہا کی آگ میں لے تو گیت نغمہ کے پیکر میں ڈھلتا ہے۔" (۴)

سرائیکی خطے وچ موجود تربیت کوں احساسات و جذبات داپیکر سمجھیا ویندے۔ گیت کوں تربیت دے اظہار محبت دے نال منسوب کیتا ویندے۔ ماہرین ادب گیت کوں تربیت دی تخلیق قرار ڈیندن تے ایں صنف ادب دابنیادی خالق تربیت کوں آہدن۔ گیت تے تربیت دے ایں گانڈھے کوں ڈاکٹر نفیس ایں طرحاں دے نال بیان کیتے:

"اس میں کوئی شک نہیں کہ گیت زیادہ مردوں نے ہی تخلیق کیے ہیں۔ لیکن بنیادی طور پر گیت عورت کی جانب سے جذبے کا اظہار ہے۔ بلکہ عورت تو جذبے کی علامت ہے۔" (۵)

گیت وچ تسمیہ:

گیت کوں شاعری دی بہوں زیادہ قدیم تے مقبول ترین صنف ادب تصور کیتا ویندے۔ گیت داناں گیت کیوں پیا تے ایں لفظ دا مطلب ماہرین لغت دے نزدیک کیا ہے۔ اے جائن ضروری ہے۔ کیونکہ ایندی تفہیم دے بغیر گیت تے گیت دے متعلق مفصل معلومات ادھوریاں راہنسن۔ دنیا دی مختلف زبانوں دی لغات وچ گیت دے معنی مقامی سطح دے درج ہن۔ اردو ادب دی لغات وچ درج گیت دے معنی مندرجہ ذیل ہن۔ فرہنگ آصفیہ وچ گیت دے مندرجہ ذیل معنی ایں انداز نال درج ہن۔

گیت، "سرور، راگ، بھجن، گانا اور وہ فقرے جو سر میں گائے جاتے ہیں۔" (۶)

نور اللغات وچ گیت دے معنی ایں طرحاں دے نال درج ہن:

"گیت، ہندی نظم، بھجن، گیت گانا۔" (۷)

فیروز اللغات وچ گیت دے معنی ایں طرحاں نال بیان کیتے گین:

"گیت، (ہ۔ ا۔ مذ) راگ، بھجن، سرور، نغمہ، بحث مباحثہ، چرچا، ذکر، اذکار، تذکرہ۔" (۸)

سرائیکی زبان دی مشہور لغت شوکت اللغات وچ گیت دے معنی اے درج ہن:

گیت، (ا۔ مذ) گیت، گاون، تعریف، گیت۔" (۹)

پہلی وڈی سرائیکی لغت مرتبہ سعد اللہ خان کھیتراں دے وچ گیت دے مندرجہ ذیل معنی درج ہن:

"گیت، (گی۔ ت) (ہ۔ مذ) گانا، راگ، سرور، ہلکا پھلکا کلام۔" (۱۰)

گیت دا تعلق کیوں جو موسیقی دے نال ہوندے تے موسیقی دا تعلق غنائیت دے نال ہوندے۔ ایندی بنیاد تے انگریزی ادب دے وچ گیت دے مترادف دے طور تے لفظ "لیرک" (Lyric) استعمال کیتا ویندے، (Lyric) لفظ (Lyric) توں ماخوذ ہے تے (Lyric) دا معنی غنائی آلہ دے ہن۔ یعنی (Lyric) اُون نغمے یا گاون کوں آکھیا ویندے۔ جیہڑا غنائی آلے دی مدد دے نال گایا ونجے۔

قدیم زمانے وچ کجھ مخصوص گاون کیتے ایں آلہ غنائیت کوں استعمال کیتا ویندے ہی۔ مگر وقت دے نال نال انہاں نغمیاں گاون کیتے غنائی آلات دی قید کوں ختم کر ڈتا گیا۔ لفظ "لیرک" کوں انگریزی لغات وچ ڈیکھن تے سمجھن کوں اے گالھ واضح تھی ویندی ہے۔ جو جیویں اردو یا سرائیکی زبان وچ لفظ گیت موجود ہے۔ ایویں ہی ایندے مترادف دے طور تے انگریزی زبان دے وچ لفظ (Lyric) موجود ہے۔ انگریزی زبان دی لغات وچ لفظ "لیرک" (Lyric) دی تفصیل ایں طرحاں دے نال درج ہے۔

انگلش اردو آکسفورڈ ڈکشنری وچ (Lyric) دی تعریف ایں طرحاں دے نال درج ہے۔

"Lyric: pertaining to a harp, to odes, poetry sung to a harp (۱۱)".

کیمرج انگلش ڈکشنری وچ (Lyric) دے متعلق مندرجہ ذیل تفصیل درج ہے:

"Lyric: Expressing personal thoughts and feelings, emotions, and often having the qualities of song (۱۲)".

کولینس انگلش ڈکشنری وچ لفظ (Lyric) دے معنی ایں طرحاں دے نال درج ہن:

"Lyric, Lyric poetry is written in a simple and direct style, and usually expresses personal emotions such as love (۱۳)".

(Lyric) داخلی تے تخیلی اعتبار نال تخیل و احساسات تے جذبات دا اظہار ہے۔ جیہڑا جو بسا اوقات گاون دے خصائص دا حامل ہوندے۔ ایندے برعکس جے گیت کوں ڈیکھوں تاں اوویں موضوعی تے فکری لحاظ نال گیت وی شاعری دی اوتسم ہے۔ جیندے وچ ہک شخص دے خیالات، احساسات تے جذبات دا اظہار موجود ہوندے تے انہاں کوں بیان کیتا ویندے۔ اے احساس یا تخیل ہک باقاعدہ دم دی شکل وچ تھیندے۔ لہذا گیت براہ راست گائیکی دے نال اپنی نسبت برقرار رکھیندے

تے ہک مخصوص ردھم تے لے دی شکل وچ شاعر دی قلبی دنیا دا اظہار گیت دا نمایاں وصف ہوندے۔ گیت عموماً مختصر بحر وچ گائے ویندے تے اے ہک حقیقت ہے جو مختصر مگر جامع گالہ زیادہ پر اثر تے دل گیر ہوندی ہے شاید ایہا وجہ ہے جو گیت شاعر دے جذبات تے قلبی کیفیات دا مختصر تے مترنم پیرائے وچ ترتیب ڈتے ویندے گا استھائی مصرعہ گیت دے تمام اشعار تے بندوں کوں ہیتی تے فکری انداز نال مربوط رکھدے تے ایندے نال ہی گیت وچ یکسانیت تے آپسی ارتباط پیدا تھیندے۔

گیت وچ کیوں جو انسان دے جذبات لے اظہار دا بیان دا عنصر موجود ہوندے۔ ایں کیتے گیت کوں انسان ہمیشہ اپنی پسندیدہ صنف بنائی رکھے۔ انسانی دل وچ پیدا تھیون آلے لطیف تے خالص جذبات کوں جہیں ویلھے موقع ملدے تاں اے ہک صدی صورت گیت دی شکل اختیار کر گھندن۔ اے صدی کوئی معمولی صدی ہوندی۔ بلکہ اے ذہنی تے نفسیاتی کیفیت دی ناصرف عکاسی ہوندی ہے۔ بلکہ محبوب دی دوری وچ پروان چڑھن آلے جذباتی دی ترجمان وی ہندی ہے۔ گیت دی خوبصورتی اے وی ہے جو اے بے ساختگی، شائستگی تے دل بستگی نال بھر پور ہوندے۔ گیت دی منزل دل ہوندے تے اے ہمیشہ دل کوں ای سفر کر بندے تے کئی دل تسخیر کر بند اہویا اگوں تے ٹرو بندے۔ گیت دا اے تسخیری سفر گیت دے سرتے لے دے نال مزید پر اثر تھی ویندے۔ اے ہک مٹی منائی حقیقت ہے جو انسانی فطرت غنائیت تے موسیقی دی ہمیشہ کوں شیدائی رہی ہے۔

گیت وچ ابتداء کوں ہی او تمام خصائص شامل رہ گین۔ جیکوں انسانی دل کڈا ہن وی نظر انداز نی کیتا تے ناہی ایندے توں انکار کیتے۔ ایندی وجہ اے وی ہے جو حلاوت، ملائمت تے شیرینی انسان کوں ہمیشہ متاثر کیتے تے گیت وچ اے سارے عناصر موجود ہوندن۔

تعریف و توضیح:

گیت کوں جان گھنن دے بعد اے ضروری اے۔ جو گیت دی ہک مکمل تے جامع تعریف بیان کیتی وئے۔ گیت آپنے آپ موضوعات، خصائص تے لوازمات دی بناتے ہک خاص اہمیت دے حامل ہن۔ شاید ایہا وجہ ہے، جو مختلف ماہرین ادب گیت دی تعریف اپنے الفاظ وچ ایں کر بندن جو گیت دے خصائص کوں ہی اپنی تعریف وچ شامل کر بندن۔ گیت دے اہمیت کوئی انتہائی مکمل تے جامع تعریف کہیں ادیب نی کیتی۔ جیندے وچ گیت دے مکمل فنی لوازمات تے خصائص کوں بیان کیتا گیا ہوئے۔ گیت دی تعریف مختلف ماہرین ادب ایں طرحاں دے نال کر بندن۔ نفیس اقبال گیت دی تعریف ایں طرحاں دے نال کیتی ہے:

"دل کی گہرائیوں سے آپ ہی آپ ابھرنے والے بیٹھے رسیلے بولوں کا نام گیت ہے۔ یہ بول ہماری امگوں، خواہشوں، راحتوں، غموں اور حسرتوں کے ترجمان ہوتے ہیں جو سنتے ہی دل میں گھر کر لیتے ہیں۔ گیت اس قدر بے ساختہ اور قدرتی ہوتے ہیں۔ جیسے وہ کسی اور کے دل سے نہیں۔ بلکہ ہمارے ہی دل سے نکلے ہوں۔ اس کی سنگت فقط دل اور دل ہے یا پھر وہ زندگی جس سے وہ کسی بڑی ہی سہانی گھڑی ابھرتے ہیں اور کہنے والے کی طرح سننے والے پر بھی چھا جاتے ہیں۔" (۱۴)

ہاجرہ امینہ علی اپنے ایم فل دے مقالے وچ گیت کوں ایں طرحاں دے نال بیان کیتے:

"کسی نغمہ، گانے، گیت کی ہیئت اور موسیقیت بالخصوص شاعر کے داخلی تخیل اور احساسات کا مترنم اظہار لیرک (گیت) ہے۔ جو اسے کسی رزمیہ یا تمثیلی شاعری سے ممتاز کرتا ہے۔" (۱۵)

ہاجرہ امینہ علی گیت دی تعریف کر بندیں ہوئیں مزید ایں طرحاں دے نال رقمطراز ہن:

"گیت شاعری کی وہ قسم ہے۔ جو کسی نغمے یا گانے کے ردھم اور ہیئت کی طرح ہوتا ہے۔ وہ گائے جانے سے تعلق رکھتا ہے۔ اس کا ردھم اسے محض نکھارنے تک محدود نہیں کرتا، بلکہ گانے کے لیے ایک سرتال مہیا کرتا ہے۔" (۱۶)

شمینہ بیگم اپنے ایک مضمون بعنوان "گیت، فن اور تکنیک" وچ گیت دی تعریف ایں طرحاں دے نال کیتی ہے:

"گیت شاعری کی ایسی صنف ہے۔ جس میں داخلیت، موسیقیت، عروض قید سے آزاد زبان کی سادگی، طرز واد اور موضوعات کا تناؤ پایا جاتا ہے۔" (۱۷)

گیت ہمیشہ کنوں عام آدمی دے دل تے ذہن کوں اپنے سحر وچ مبتلا رکھیا ہویا ہے۔ ایندی بنیادی وجہ ایندی فطری بے ساختگی، خلوص تے دل گدازی، ایندی ترویج وچ اہم کردار ادا کیتے۔ گیت کوں اسان غنائی شاعری دا ہک جزو آکھ سگدے ہن تے غنائی شاعری دا کیونس انتہائی وسیع ہے ایندے وچ بیانیہ انداز تے طوالت اختیار کیتی وچ سگدی ہے۔ ایندے برعکس گیت طوالت دا متحمل نی تھی سگدا۔ بلکہ طوالت ایندے وچ معیوب سمجھی ویندی ہے۔ گیت محبت دے اظہار دا ہک خوبصورت تے مؤثر ذریعہ ہے۔

گیت دی بدولت، جبر فراق دے ڈکھ تے محبوب دے پر خلوص جذبات تے احساسات کول عام کیتا ویندے۔ گیت دے موضوعات وچ ہک موضوع اے وی ہے جو اے اظہار عشق دا باعث ہے۔ گیت دی اے خصوصیت وی ہے جو اے بندے وچ عشق دا اظہار تربیت دی طرفوں کیتا ویندے تے مرداوندی محبت دا محور ہوندے۔ اے جذبہ عشق، موسیقیت والہیت، نسوانیت تے غنائیت دی صورت وچ ہک منفرد انداز نال پروان چڑھدے۔ ڈاکٹر وزیر آغا گیت کول تربیت دی طرفوں اظہار الفت و انسیت دی صورت قرار ڈیندے تے گیت دے ایں وصف دے متعلق ایں طرحاں دے نال بیان کریندن:

"گیت بنیادی طور پر عورت کے اظہار محبت کی ایک صورت ہے اور اس کے متعدد دھسے میں مرد ہی مخاطب اور محبوب ہے۔ گیت اس وقت جنم لیتا ہے۔ جب عورت کامل محبت کے بیج کو قبول کر لیتا ہے۔" (۱۸)

نسوانیت جڈاں جذبہ عشق کول غنائی اظہار عطا کریندی ہے۔ تاں او گیت دی شکل اختیار کر گھندی ہے۔ ثقافتی اعتبار نال ایندا گہرا تعلق زمین دے نال ہوندے۔ تربیت کول زمین دے نال تشبیہ ڈٹی ویندی ہے۔ جیویں زمین تخلیق دا باعث بندی ہے ایویں تربیت وی جیویں زمین کول تخلیقی عمل دی تکمیل کیتے آسمان دی لوڑھ ہوندی ہے۔ ایویں ہی تربیت کول مرد دی لوڑھ ہوندی ہے۔ ایہا وجہ ہے جو گیت وچ مردون دی موجودگی کائنات دی حقیقت لائیک دا اظہار یہ ہے۔

تربیت جڈاں شعور دیاں منزلاں طے کرتے جذبہ آزادی کول آشنا تھیندی ہے تاں او تمام تر زمینی حقائق کول کنڈھ پچھو او کر، انہاں دی پرواہ کیتے بغیر ہی تمام تر ثقافتی روایات تے معاشرتی رکاوٹاں تروڑتے اپنے محبوب تک رسائی حاصل کرن دی کوشش کریندی ہے۔ اے کوئی منفی یا معیوب عمل نی ہوندا۔ بلکہ ایندا واضح مطلب اے ہے جو عورت اپنے تمام تر فطری تقاضیاں کول مد نظر رکھ تے ایندی تکمیل کیتے اپنا پیکا چھوڑ محبوب دے گھر دی راہی تھی ویندی ہے۔

گیت دے متعلق ماہرین ادب دے نظریات:

گیت شاعری دی مقبول ترین صنف ادب ہے۔ گیت دا تعلق انسان دے احساسات، جذبات تے قلبی کیفیات دے نال ہے۔ ایں کیتے ماہرین ادب گیت کول دل کنوں دل تک دا پیغام قرار ڈیندے تے گیت کول ذہنی سوچ دی بجائے قلبی جذبہ قرار ڈیندن۔ اسماں اتھاں گیت دے متعلق مختلف ماہرین ادب دے نظریات دا ذکر کریوں۔ گیت دے متعلق ماہرین ادب دے نظریات مندرجہ ذیل ہن۔

نفس اقبال گیت دے متعلق اپنے نظریات کول بیان کریندیں ہوئے ایں طرحاں دے نال لکھے:

"گیت دھرتی کی چیز ہوتے ہیں۔ گیتوں کی بنیاد لوک گیت ہوتے ہیں اور یہ دھرتی اور دھرتی کی بجائے سیدھے سادے، بھولے بھالے، لٹھ انسان کی پیداوار ہوتے ہیں اور یہ دھرتی جن کو شہروں کی مصنوعی فضا، علم و حکمت اور تہذیب و تمدن نے چھوا اتک نہیں ہوتا۔ وہ جو کچھ محسوس کرتے ہیں۔ اپنے آپ میں محسوس کرتے ہیں، اپنے طور پر کرتے ہیں۔ وہ جو کچھ کہتے ہیں پورے احساس، پورے خلوص اور پوری شدت کے ساتھ کہتے ہیں۔ ان کی لے ایک آزاد لے ہوتی ہے۔ جو بیٹھے بیٹھے کسی چرواہے، کسی جاٹ، کسی کنواری، کسی دلہن، کسی رہمن، کسی متاکی ماری، کسی دکھیاری، کسی دکھی، کسی سہاگن کے دل سے ابر کر ہونٹوں پر آتی ہے۔ دل کی بات دل ہی کی زبان میں جس میں نہ کوئی بناوٹ ہوتی ہے نہ پیچیدگی۔" (۱۹)

اردو ادب دے محقق ڈاکٹر قیصر جہاں گیت دے متعلق اپنے نظریات کول بیان کریندیں ہوئیں ایں طرحاں دے نال لکھدن:

"گیت غنائی شاعری کا سب سے زیادہ عوامی پسندیدہ اور قدیم ترین روپ ہے۔ اس میں نہ تو الفاظ کی بازیگری ہوتی ہے اور نہ ہی مبالغہ آرائی۔ بلکہ اس میں سیدھے سادھے جذبات کا اظہار ہوتا ہے۔" (۲۰)

ڈاکٹر قیصر جہاں اپنی کتاب "اردو گیت" وچ انگریز ماہر ادب (Jamew Relves) دے حوالے نال گیت دے متعلق لکھدن:

"گیت ایک موڈ، ایک خیال اور ایک احساس کا بھرپور اظہار ہے۔ اس میں زندگی کے کسی واقعے کی تفصیل نہیں۔ بلکہ کسی خاص واقعے سے پیدا شدہ تاثرات کی جھلک ہوتی ہے۔" (۲۱)

اردو ادب دے مشہور و معروف شاعر تے نقاد میراجی گیت دے متعلق اپنے تاثرات کول ایں طرحاں دے نال بیان کریندن:

"گیت زندگی کا رس ہیں۔ جیسے دھرتی پر ساون آتا ہے ہماری زندگی پر بھی چار دن کے لیے بسنت رت کی بہار چھا جاتی ہے۔ کوئی من موہنی صورت من کو بھاء جاتی ہے۔ جب دنیا پریمی اور پرہیزگار کو ملنے نہیں دیتی تو دل کا ساز تڑپ اٹھتا ہے اور قدرت گیت بناتی ہے۔" (۲۲)

ڈاکٹر گیان چند گیت دے متعلق اپنے نظریات دا اظہار کریندیں ہوئے لکھدن:

"یہ ہلکی پھلکی غنائی نظم ہے۔ جو ہندی سے اردو میں آئی۔ گیت کیونکہ گانے کے لیے ہوتا ہے۔ اس لیے زیادہ طویل نہیں ہوتا۔ پانچ، سات یا دس، پندرہ سطر وں کا ہی ہوتا ہے۔ اس میں اکثر نیک یا نتر ہوتی ہے۔ جسے بار بار دہرایا جاتا ہے۔" (۲۳)

رفیع الدین ہاشمی گیت دے متعلق ایں طرحاں دے نال رقمطراز ہن:

"گیت گانے کی چیز کو کہتے ہیں۔ اس کا موسیقی سے گہرا تعلق ہے۔ اس لیے گیت میں سرتال کو بنیادی اہمیت حاصل ہے۔ گیت وہ صنف شعر ہے۔ جس میں ایک عورت مرد کو غالب کر کے اظہار محبت کرتی ہے گیت میں جذبات و احساسات خصوصاً ہجر اور فراق کی کیفیت بڑے والہانہ انداز میں بیان کی جاتی ہے۔ بعض گیتوں میں محبت کا اظہار مرد کی جانب سے بھی ہوتا ہے۔ مگر گیت کا بنیادی مزاج یہی ہے کہ وہ محبت میں مبتلا ایک عورت کے دل کی پکار ہے۔" (۲۴)

سلیم شہزاد گیت دے حوالہ نال ایں طرحاں رقمطراز ہن:

"گیت ہندی صنف سخن ہے۔ جسے گایا جاتا ہے۔ گیت موضوع اور ہیبت کے لحاظ سے پابند صنف نہیں۔ البتہ اس کی نسانیت یا اس میں نسانی جذبات کے اظہار کی خصوصیت اور اہمیت اسے ایک مخصوص مزاج دیتی ہے۔ جو نرمی ترنم اور گداز کا حاصل ہے۔" (۲۵)

گیت دے لوازمات:

گیت کول ادب دی ہک وکھری تے مقبول ترین صنف تصور کیتا ویندے۔ گیت کول ہیتی تے فنی حوالے نال جہیڑھی چیز منفرد کریندی ہے۔ او گیت دی غنائیت تے ایندے موضوعات ہن۔ گیت بھلے جو کہیں وی زبان دا ہووے۔ ایندے کیتے ماہرین ادب کجھ قواعد وضع کیتن۔ انہاں قواعد کول گیت دے لوازمات آکھیا ویندے۔ کہیں وی فن پارے کیتے اے لوازمات پورے کرن ضروری ہن۔ اگر اوفن پارہ یا اوند اخلق اوکول گیت آہدے تاں انہاں لوازمات دی روشنی وچ اوکول صنف ادب دا درجہ ڈتا ویندے۔

گیت کیتے مندرجہ ذیل لوازمات ماہرین ادب وضع کیتن:

☆	☆	☆	☆
☆	☆	☆	☆
☆	☆	☆	☆
☆	☆	☆	☆
☆	☆	☆	☆
☆	☆	☆	☆

ہجر:

ہجر توں مراد عموماً روانی دے گھدے ویندن۔ مگر ہجرتے روانی ڈو مختلف اصطلاحات ہن۔ ہجرتوں مراد کہیں وی چیز دی ادائیگی، بالخصوص شاعری وچ لفظاں دی ادائیگی دے ہک خاص بیانیے کول ہجر آکھیا ویندے تے اے کہیں وی صنف شعر دی خوبصورتی وچ بنیادی اہمیت دی حامل ہوندی ہے۔ گیت کیوں جو گایا ویندے۔ ایں کیتے گیت وچ ہجر دا ہون لازم و ملزوم تصور کیتا ویندے۔

موضوع:

کہیں وی صنف ادب وچ موضوع کول خاص اہمیت حاصل ہوندی ہے۔ گیت وچ کیوں جو گیت نگار اپنے جذبات تے احساسات دی شدت کول بیان کریندے۔ ایں کیتے گیت وچ موضوع عام طور تے ہجر فراق، قربت، عشق و محبت تے محبوب دا چھوڑا ہوندے۔ ایں توں علاوہ لوک گیتاں دے موضوعات وچ مقامی رسوم و رواج تے چھوٹے چھوٹے تہواراں کول وی بطور موضوع استعمال کیتا ویندے۔ مختصر اے جو ہر او چیز جیندے وچ انسانی احساسات تے جذبات دا عمل دخل ہوندے۔ اوکول گیت دے موضوع دے طور تے گھداونج سگیندے۔

اختصار:

گیت کیوں جو گائی و نجن آلی صنف ادب ہے تے ایندے وچ ہک مصرعہ یا بند کوں ول ول ڈہرایا ویندے۔ اس کیتے طوالت گیت دی خوبصورتی وچ نقص پیدا کریندی ہے۔ گیت کیتے ضروری ہے جو ایندے وچ اختصار ہووے تے گیت وچ پیچ، ست، یا ول ڈاہ کنوں پندرہاں اشعار ہوندن۔ اختصار گیت کیتے ہک لازمی عنصر یا شرط تصور کیتا ویندے۔

غنائیت:

غنائیت دالفظ "غنا" توں ماخوذ ہے۔ جیندا مطلب تال دے ہن۔ پہلے دور وچ مختلف تال مستعمل ہن۔ جنہاں دی آواز پیدا کرتے مقابل دی توجہ حاصل کرن دی کوشش کیتی ویندی ہے۔ گیت کیوں جو گایا ویندے۔ اس کیتے ایندے وچ غنائیت کوں بنیادی اہمیت حاصل ہے۔ کجھ عرصہ پہلے تک غنائیت کوں گیت کیتے لازمی قرار ڈتا ویندا ہی۔ تاں جو موجودہ دور دا گیت غنائیت دی قید کنوں آزاد تھی گئے تے موجودہ دور دے کجھ گیت بغیر غنائیت دے وی گائے تے آکھے ویندن۔

جذبات:

ادب انسانی جذبات دے اظہار داناں ہے۔ گیت کیوں جو اظہار محبت تے محبت وچ شامل کیفیات داناں ہے تے محبت ہک جذبہ ہے اس کیتے گیت وچ جذبات دا اظہار ہک لازمی عنصر تصور کیتا ویندے۔ کوئی وی گیت کار اپنے جذبات دے اظہار کنوں قبل انہاں دے اظہار دے قابو کیتے ہک شعوری عمل کریندے تے اسے عمل گیت داموضیع یا پلاٹ بندے۔ گیت وچ جذبات کوں ہک عنصر تصور کیتا ویندے۔

جولانی:

گیت وچ جولانی ہک بنیادی عنصر ہے جولانی شاعر دے فوری رد عمل دے طور تے شدت جذبات دے اظہار داناں ہے۔ گیت وچ گیت کار اپنی کیفیات کوں خود ساختہ طور تے غیر ارادی طریقے دے نال بیان کریندے تے گیت وچ شدت اظہار ہک لازمی عنصر ہے۔ اس کیتے جولانی گیت وچ خوبصورتی پیدا کرن تے ایندے وچ اظہار کون کیتے ہک لازمی جزو تصور کیتی ویندی ہے۔ جولانی کوں بعض ماہرین گیت دا حسن وی قرار ڈیندن۔

سلاست:

سلاست الفاظ دی اوں خاص ترتیب داناں ہے۔ جیندی بدولت الفاظ دی ادائیگی وچ کہیں قسم دی کوئی رکاوٹ پیدا نئی تھیندی۔ بلکہ الفاظ روانی دے نال زبان کنوں ادا تھی ویندی ہے تے سنن آ لے کیتے باعث سکون ہوندن۔ گیت وچ الفاظ دی روانی کوں بنیادی اہمیت ہوندی ہے تے ایویں ہی گیت اپنے جذبات مخاطب کوں سنان کیتے ادا کیتے ویندن۔ اس کیتے ضروری ہے جو گیت وچ ادائیگی الفاظ آسان ہووے تے ایندے سامع کوں وی راحت و سکون دے نال نال متکلم دی کیفیات کوں آشنا کرائے۔ ایہا وجہ ہے جو سلاست کوں گیت دا ہک بنیادی عنصر قرار ڈتا ویندے۔

سوز و گداز:

سوز کہیں وی مغموم انسان دے شدت جذبات دی بدولت متحمل تے معتدل انداز وچ بیان کرن داناں ہے۔ کہیں وی شے دی محرومی دے باعث جڑھے کہیں وچ غم سراپت کروئے تاں اوندے انداز بیان وچ سوز دی کیفیت پیدا تھی ویندی ہے۔ ایندے برعکس گداز کہیں وی شخص دے غم دے نتیجے وچ اوندے نال ہمدردی دے اظہار داناں ہے۔ گیت کیوں جو جذبات تے انہاں جذبات دی کیفیات داناں ہے۔ اس کیتے گیت وچ سوز و گداز دا ہون ہک لازمی عنصر ہے۔

متانت:

متانت توں مراد کلام کوں سلیم طبعی انداز دے نال اس بیان کرن ہوندے جو ایندے وچ اعتدال برقرار رہوے تے ابدال موجود نہ ہووے۔ گیت وچ کیوں جو جذبات تے کیفیات دا بیان ہوندے۔ اس کیتے ایندے وچ متانت دا ہون ہک لازمی عنصر دے طور تے ضروری ہے۔ متانت کوں گیت دا لازمی عنصر تصور کیتا ویندے۔

نزاکت:

نزاکت توں مراد محتاط انداز بیان ہے۔ نزاکت جذبات وچ شاعر کہیں فرد دے جذبات کوں ایں طرحاں دئے نال بیان کریندے جیویں اے جذبات اوندے اپنے ہون تے او انہاں جذبات توں گزرتے مذکورہ ضروری کیفیات دا جانو ہووے۔ گیت جذبات دے اظہار بیان کیتے گائے ویندن۔ ایں کیتے ایندے وچ نزاکت جذبات دا عنصر لازمی تصور کیتا ویندے تاکہ گیت کوں زیادہ پر اثر بنا یا ونج سکے۔

گیت دا فن:

دنیا وچ انسان دی تخلیق کوں فن توں بغیر مکمل نی کیتا ونج سکدا۔ فن کوں سادہ لفظاں وچ اوں مہارت کوں آکھیا ویندے جیندی بدولت کوئی وی انسان آپنے کہیں وی کم کوں سرانجام ڈیندے۔ فن انسان دی ہی ہک تخلیق ہے۔ فن وچ انسان دستیاب عناصر کوں ارادی صورت وچ ایں ترتیب ڈے تے نویں تخلیق کریندے جو اے تخلیق دوچھے انساناں دے احساسات تے جذبات کوں آپ دوراغب کریندی ہے۔ دنیا دا کوئی وی کم فن توں بغیر سرانجام نی ڈتا ونج سکدا۔ گیت انسانی جذبات دا اظہار یہ ہوندے۔ گیت وچ فنی تے فکری بنیاداں توں دور جذبات دا اظہار ملدے مگر اے گیت وی فن توں بغیر کڈا ہی وی مکمل نی تھی سکدا۔ ہک تخلیقی گیت نگار واسطے ضروری ہے جو اگیت لکھدے ہوئے مندرجہ ذیل فنی محاسن مد نظر رکھے۔

- ۱۔ الفاظ
- ۲۔ وقفہ
- ۳۔ بحر
- ۴۔ ہیئت
- ۵۔ زیان

الفاظ:

لفظ کہیں وی تحریر کیتے لازمی عنصر تصور کیتے ویندن۔ اے الفاظ گیت وچ ایں وی زیادہ اہمیت دے حامل ہن جو گیت دا تعلق موسیقی دے نال ہوندے۔ ہک گیت نگار کیتے ضروری ہے جو اگیت وچ عام سادہ تے ہلکی فریکوئنسی دے حامل الفاظ کوں استعمال کرے۔ اگر الفاظ دی فریکوئنسی یا پیچ (Pitch) انسانی سماعت کیتے خوشگوار دی احساس پیدا کر لسی تاں گیت دا مقصد پورا تھی ویسی ایندے برعکس اگر اے الفاظ انسانی سماعت کیتے ناخوشگوار دی احساس پیدا کر لسی تاں اے گیت انسان کوں بے زار کر لسی تے ایں طرح گیت دا مقصد پایہ تکمیل تک نہ پہنچ سگسی۔

وقفہ:

گیت نگار کیتے ضروری ہے جو اگیت کوں لکھدے ہوئے الفاظ دے مابین مناسب وقفہ رکھے۔ ایں وقفہ کوں ایں طرح ترتیب ڈتا ونجے جو گیت گاؤن آلے گلوکار کیتے موسیقی دی بحر کوں قائم رکھیندے ہوئے ساہ گھنن دی گنجائش موجود ہووے۔ گیت دے مصرعیاں تے الفاظ دے مابین یکدم دے وقفہ دی کیفیت پیدا نا تھیوے جو کہ مصرعے دے الفاظ ہک ڈوچھے نال تسلسل وی برقرار نہ رکھ سگن۔

ترتیب:

ہک گیت نگار کیتے گیت لکھدے ہوئے الفاظ دی ترتیب کوں مد نظر رکھن ضروری ہوندے۔ گیت نگار کیتے سارے کتوں زیادہ مشکل وجہ قافیہ دی ترتیب ہوندے۔ قافیہ دی ترتیب ایں طرح دے نال ہووئی چاہیدی ہے جو ایندے وچ گیت دی موسیقیت برقرار راہوے۔ گیت نگار کوں ایں امر دا خیال رکھن چاہیدی ہے جو گیت دے پہلے بند پہلا مصرعہ آخری مصرعہ دے نال ہم قافیہ ہووے تے باقی مصرعے آپت وچ قافیہ ہوں۔ ایں ترتیب دے نال ڈو مختلف آوازاں دے نال ہم آہنگی پیدا تھی ویندی ہے۔ گیت نگار کوں اے امر مد نظر رکھنا چاہیدی ہے جو گیت دی سرتے تال وچ فرق پیدا نا تھیوے تے گاؤن آلی گائیک سرتے تال کوں رلاتے گیت دے الفاظ با آسانی دہرا سکے۔

بحر:

گیت نگار کیتے ضروری ہے جو اگیت لکھدے ہوئے بحر کو مد نظر رکھے کیونکہ گیت دا تعلق موسیقی دے نال ہوندے تے موسیقی وچ بحر کوں بنیادی اہمیت حاصل ہے۔ گیت نگار کوں الفاظ تے مصرعیاں دی ترتیب ایں طرح دے نال رکھنی چاہیدی ہے جو گیت دی جرتے لے برقرار راہوے۔

ہیئت:

گیت دا تعلق پڑھن دی بجائے گاؤن دے نال ہے۔ ادب دی اصناف وچ فرق ہیئت، موضوعات تے فن دے لحاظ نال ہوندی ہے۔ گیت کوں ہیئت حوالے نال ڈٹھاوئے تاں گیت وچ ہک ٹیپ دا مصرعہ ہوندے تے باقی مصرعے بند دی صورت لکھے ویندن پر بند دا آخری مصرعہ ٹیپ دے مصرعے نال ہم قافیہ تے ہم ردیف ہوندے۔ گیت دے بند وچ مصرعیاں دی تعداد ڈو کنوں زیادہ ہوندی ہے۔ گیت دے ہر بند دے مصرعے ہک ڈوجھے نال جبکہ آخری مصرعہ ٹیپ دے مصرعے نال ہم قافیہ تے ہم ردیف ہوندے۔

زبان:

گیت دی زبان دے متعلق کج ماہرین دا خیال ہے جو گیت دی زبان خالص ہوونی چاہیدی ہے تے ایندے وچ ڈوجھی زبان دے الفاظ شامل نی ہوونے چاہیدے۔ گیت دی زبان دے متعلق اے تاثر غلط ہے۔ اگر گیت دے بول یا مصرعیاں وچ ڈوجھی زبان دے الفاظ موسیقی تے گیت دی بحر وچ کہیں وی قسم دا خلل پیدا نی کریندے تاں انہاں لفظاں کوں گیت وچ شامل ہونا چاہیدے۔ بالبتہ اگر کوئی لفظ گیت دی بحر وچ تبدیلی یا ایندی بحر کوں خراب کرن دا باعث بندے تاں اولفظ بھلے آپنی زبان دا ہووے یا کہیں ڈوجھی زبان دا اولکوں گیت وچ شامل نی کرنا چاہیدا۔

آغاز تے ارتقاء:

گیت انسان بالخصوص تریمت دے محبت بھرے جذبات جیہڑھے اوکوں کہیں صنف مخالف دے پاسے راغب کرن دے اظہار تے انہاں جذبات دے نتیجے وچ پیدا شدہ کیفیات دے اظہار داناں ہے۔ گیت دی ابتداء کڈاں تھئی تے نکین کنوں تھئی۔ ایندے متعلق کوئی باوثوق گالہ کرن مشکل ہے۔ گیت دے آغاز دے بارے ماہرین ادب دے نظریات مختلف ملدن۔

میراجی گیت دے آغاز دے متعلق لکھدن:

"سب سے پہلے آواز بنی، آواز کے اتار چڑھاؤ سے سر ہے۔ سروں کے سبک سے بول نے جنم لیا اور پھر راگ کی ڈوری میں بندھ کر یہ بول گیت بن گئے۔ یہ جنم جنم کے بندھن ٹوٹے، تب جا کے گیت نے کٹی پائی۔" (۲۶)

گیت دا تعلق اظہار محبت دے نال ہے تے محبت دا اظہار انسانی فطرت دی بنیادی ضرورت نیا ویندے۔ انسان دے دل وچ اٹھن آ لے سب توں پہلے جذبے تے کیفیت دے بیان دے نال ہی گیت دا آغاز تھیا۔ ہک غالب امکان دے تحت گیت دا آغاز انسان دے دنیا تے آون دے بعد محبت دے اظہار دے نال ہی تھی گیا۔ انسانی تاریخ تے دنیا دے ارتقاء دی تاریخ کوں پڑھوں تاں معلوم تھیندے۔ جو خدا تعالیٰ نے کائنات، نبی تاں ہر ذی روح شے دا ہک جوڑا تخلیق کیتا تے اوندے بعد ایں جوڑے وچ جنسی کشش تے لذت پیدا کیتی۔ تاں جو اے اپنی نسل کوں ودھا سگن۔ ایں امر توں اے وی معلوم تھیندے۔ جو انسان سمیت تمام مخلوقات وچ سب توں پہلا رشتہ جیہڑھا تخلیق دے بعد قائم تھیا اوزوجیت دار رشتہ ہی۔ انسان دی تاریخ وی ایویں ہے۔ میاں بیوی دے مابین محبت ہک فطری عمل ہے۔ کیوں جو خدا تعالیٰ ڈوہیں کوں ہک ڈوجھے کنوں تسکین حاصل کرن دا ذریعہ بنائے۔

دنیا دے ابتدائی انسانی جوڑے ہک ڈوجھے کیتے محبت دے اظہار کیتے جیہڑھے الفاظ یا بول اپنی زبان توں ادا کیتے، انہاں کوں دنیا دا پہلا گیت آکھیا وچ سگدے۔ ایں گیت دی ہیئت کیا تھی۔ ایندی زبان کیا تھی تے ایندے بول کیا ہن۔ ایں سب توں بری الذمہ انسان کوں گیت دا خالق سمجھا ویندے تے گیت ہی ادب دی او صنف ہے۔ جیہڑھی سب توں پہلے ادا تھئی۔

ایں توں بعد انسان دی آبادی ودھدی گئی تے آہستہ آہستہ انہاں دے اظہار محبت دا انداز وی تبدیل تھیند ا گیا تے انسان نوایاں زباناں تے انہاں زباناں دے ادب کوں تخلیق کیتاں تاں اے گیت سینہ بہ سینہ انسان دی نسل وچ ٹردے رہ گئے تے نویں گیت وی تخلیق تھیندے رہ گین تے اے سلسلہ آج وی جاری و ساری ہے۔

نفس اقبال گیت دی روایت دے متعلق لکھدی ہے:

"جب ہم یہ کہتے ہیں کہ لوک گیت سینہ بہ سینہ چلے آتے ہیں تو اس کا یہ مطلب نہیں ہوتا کہ ہم یہ فرض کر لیتے ہیں کہ بہت مدت ہوئی۔ جب لوک گیتوں کی تخلیق ہوئی اور اس کے بعد نئے لوک گیت کبھی معرض وجود میں نہیں آئے۔ بہت سے گیت تو پرانے ہونے کے باوجود نئے معلوم ہوتے ہیں۔" (۲۷)

شروع وچ گیت کون صرف محبت دے اظہار دا طریقہ سمجھیا ویندا ہی۔ مگر وقت دے نال نال گیت انسان دی فطری تے سماجی زندگی دے تقریباً تمام پہلوواں کون اپنے اندر جذب کر گھداتے زندگی دے تمام تر معاملات وچ گیت دا عمل دخل زیادہ تھیندا گیا۔ دنیا دے لوک ادب دا مطالعہ کروں تاں اوں دے وچ تہواراں دے گیت رسم و رواج دے گیت، خوشی دے گیت، غمی دے گیت۔

نیز زندگی دے ہر سماجی تے فطری پہلو تے گیت، لوک گیت دی صورت ملدن۔ لوک گیت مقامیت دے حامل ہوندن تے انہاں وچ مقامی بندے دی گالھ

ملدی ہے۔

لوک گیت دے آغاز دے متعلق ڈاکٹر قیصر جہاں لکھدن:

"لوک گیت کا آغاز کب ہوا۔ اس کے متعلق وثوق سے کچھ نہیں کیا جاسکتا۔ کیونکہ لوک گیت اتنے ہی قدیم ہیں۔ جتنی انسانی زندگی۔ قدیم زمانے میں لوگ اپنی خوشی اور اپنے غم کا اظہار مختلف ڈھنگوں سے کرتے تھے۔ خوشی میں ناچتے گاتے اور غم میں سب مل کر بین کرتے تھے۔ اس دور میں انسان جھوم کی شکل میں مختلف آوازوں کے ذریعے اپنے جذبات کا اظہار کرتا تھا۔ لیکن جب انسان نے بولنا شروع کیا تو اس کے جذبات زبان کے پیکر میں ڈھلنے لگے اور رفتہ رفتہ گیت کا وہ روپ ابھرا، جسے ہم لوک گیت کہتے ہیں۔" (۲۸)

گیت دے ایں سفر وچ موضوعاتی تے ہستی حوالے نال کئی تبدیلیاں رونما تھیں تے گیت کون نویاں رمزاں ملن گیت دا اے سفر لوک گیت کون فلمی گیت یا گاؤں تون تھیندا ہویا کتابی گیت یا ادبی گیت تک پہنچے۔ موجودہ دور وچ گیت دی زیادہ تر تخلیق ادبی گیت تے فلمی گیت یا گاؤں دی شکل وچ تھیندی پئی ہے۔ گیت دے ارتقاء دا اے سفر جاری و ساری ہے۔ آپنے آغاز تون گھن تے وقت موجود تک گیت آپنے موضوعات دے حوالے نال تعداد وچ آپنے تھی گئیں جو ماہرین ادب گیتاں کون مختلف اقسام وچ تقسیم کریندن۔ ڈاکٹر نصر اللہ خان ناصر آپنی کتاب "سرائیکی شاعری دا ارتقائی وچ گیتاں دے متعلق اظہار خیال کریندے ہوئے لکھدن:

"سرائیکی کون لوک گیتاں دی زبان آکھیا ویندے۔ ایں زبان وچ بے شمار وکھو وکھی دے لوک گیت ملدن۔ خوش غمی دا کوئی موقع ہنجنھانیں ڈسدا جئیں اُتے اے لوک گیت انسانی ڈکھ سکھ دی سگت نا کریندے پئے ہوون۔ جمنے تون اُتے پرنے تئیں تے مرنے تئیں انج انج گیت موجود ہن۔" (۲۹)

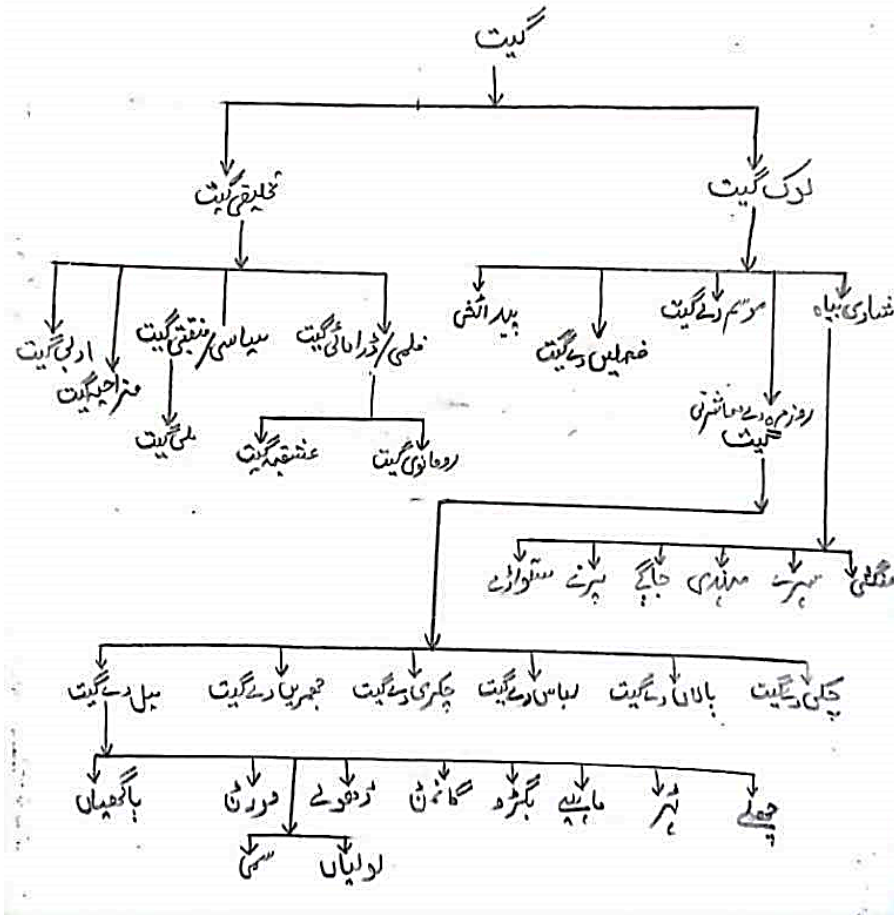
گیت دی اقسام:

سرائیکی زبان آپنے وسیع ذخیرہ الفاظ تے لوک ادب دی بدولت بہوں زیادہ حد تک فصیح و بلیغ زبان دا درجہ رکھیندی ہے۔ آکھیا ویندے جو کہیں وی زبان دی قدمت تے وسعت دا دار و مدار اوں دے لوک ادب تے ہوندے۔ سرائیکی زبان دا لوک ادب ایں قدر وسیع ہے جو ایندے وچ زندگی دے ہر لمحہ دے متعلق ادبی سرمایہ ملدے۔ سرائیکی زبان دے گیتاں دی گالھ کیتی وچے تاں زندگی دے لمحے لمحے دے متعلق گیت موجود ہن۔ سرائیکی ادبی دے گیتاں کون بنیادی طور تے مندرجہ ذیل اقسام وچ تقسیم کیتا وچ سکدے۔ ہر قسم وہ مزید ذیلی اقسام وچ تقسیم تھی ویندی ہے۔

۱۔ لوک گیت

۲۔ تخلیقی گیت

مندرجہ بالا اقسام تون علاوہ انہاں دی ذیلی اقسام وی موجود ہن۔ سرائیکی گیت دی انہاں اقسام کون مندرجہ ذیل چارٹ دی مدد نال سمجھیا وچ سکدے۔

حوالہ جات

- ۱- رفیع الدین ہاشمی، ڈاکٹر، اصناف ادب، لاہور، سنگ میل پبلی کیشنز، ۱۹۹۱ء، ص ۷۲
- ۲- وزیر آغا، ڈاکٹر، اردو شاعری کا مزاج، لاہور، مجلس ترقی ادب، ۲۰۰۸ء، ص ۱۳
- ۳- اظہر علی فاروقی، اردو گیت، مشمولہ، اردو شاعری کا فننی ارتقائی، از ڈاکٹر فرحان فتح پوری، لاہور الاچاز پبلی کیشنز، ۲۰۰۷ء، ص ۴۱۵
- ۴- سلیم اختر، ڈاکٹر، اردو ادب کی مختصر ترین تاریخ، لاہور، سنگ میل پبلی کیشنز، ۱۹۸۶ء، ص ۴۱۵
- ۵- نفیس اقبال، پاکستان میں اردو گیت نگاری، لاہور، سنگ میل پبلی کیشنز، ۱۹۸۶ء، ص ۷
- ۶- احمد دہلوی، سید، فرہنگ آصفیہ، لاہور، رفاہ عام، ۱۹۰۸ء، ص ۱۳۹
- ۷- نور الحسن نیر، کاکوروی، نور اللغات، جلد چہارم، لکھنؤ، ۱۹۱۷ء، ص ۳۵۵
- ۸- فیروز الدین، مولوی، فیروز اللغات، اردو جامع، لاہور، فیروز سنز، ۲۰۱۰ء، ص ۱۱۳۶
- ۹- شوکت مغل، شوکت اللغات، ملتان، سر اینجی ادبی بورڈ، ۲۰۱۰ء، ص ۷۷
- ۱۰- محمد سعد اللہ خان کھیران، پہلی وڈی سر اینجی لغت، ملتان، سر اینجی ایریا سٹڈی سنٹر، بہاؤ الدین زکریا یونیورسٹی، ۲۰۱۶ء، ص ۵۵۶
- ۱۱- Popular Oxford combined Dictionary, lahore, Chohan Printing Press, NM,P:394
- ۱۲- کیمرج انگلش ڈکشنری، بحوالہ، بیسویں صدی میں اردو گیت کا ارتقائی، از ہاجرہ امینہ علی، تحقیقی مقالہ برائے ایم۔ فل، اسلام آباد، نیشنل یونیورسٹی آف ماڈرن لینگویجز، اگست ۲۰۲۱ء، ص ۲۷
- ۱۳- کولینس انگلش ڈکشنری، بحوالہ بیسویں صدی میں اردو گیت کا ارتقائی، از ہاجرہ امینہ علی، تحقیقی مقالہ برائے ایم۔ فل، اسلام آباد، نیشنل یونیورسٹی آف ماڈرن لینگویجز، اگست ۲۰۲۱ء، ص ۲۸
- ۱۴- نفیس اقبال، پاکستان میں اردو گیت نگاری، ص ۱۵
- ۱۵- ہاجرہ امینہ علی، بیسویں صدی میں اردو گیت کا ارتقائی، تحقیقی مقالہ برائے ایم۔ فل، اسلام آباد، نیشنل یونیورسٹی آف ماڈرن لینگویجز، اگست ۲۰۲۱ء، ص ۲۷
- ۱۶- ایضاً
- ۱۷- شمینہ بیگم، گیت، فن اور تکنیک، مشمولہ اخبار جہاں اردو، حیدر آباد، ۱۲ اگست، ۲۰۱۶ء، ص ۱۷
- ۱۸- وزیر آغا، ڈاکٹر، اردو شاعری کا مزاج، نئی دہلی، سیمانٹ پراکاشن، ۱۹۹۱ء، ص ۱۷
- ۱۹- نفیس اقبال، پاکستان میں اردو گیت نگاری، ص ۱۶، ۱۵
- ۲۰- قیصر جہاں، ڈاکٹر، اردو گیت، نئی دہلی، مکتبہ جامع دہلی، ۱۹۷۷ء، ص ۱۶
- ۲۱- ایضاً، ص ۲۰
- ۲۲- میراجی، گیت کی ریت، مشمولہ: گیت مالا، مرتبہ صلاح الدین احمد، لاہور، کتب خانہ ادبی دنیا، ۱۹۳۹ء، ص ۶
- ۲۳- گیان چند، ڈاکٹر، ادبی اصناف، گجرات، گجرات اکادمی، ۱۹۸۹ء، ص ۸۸
- ۲۴- رفیع الدین ہاشمی، ڈاکٹر، اصناف ادب، ص ۷
- ۲۵- سلیم شہزاد، فرہنگ ادبیات، دہلی قومی کونسل برائے فروغ اردو زبان، ۲۰۱۸ء، ص ۶۴۸
- ۲۶- میراجی، "گیت ہی گیت"، دہلی، ساتی، بک ڈپو، ۱۹۳۴ء، ص ۱۳
- ۲۷- نفیس اقبال، "پاکستان میں اردو گیت نگاری کی روایت"، ص ۱۶
- ۲۸- قیصر جہاں، ڈاکٹر، "اردو گیت"، ص ۲۳
- ۲۹- نصر اللہ خان ناصر، ڈاکٹر، "سر اینجی شاعری دار ارتقائی"، ملتان، سر اینجی ادبی بورڈ، ۲۰۰۷ء، ص ۹۵